

VIRTUÁLNA ŠTUDOVŇA UMB

Mgr. Michaela Mikušková

Mimoriadna situácia, ktorá ovplyvňovala dianie počas minulého roka, priniesla viacero výziev, s ktorými sa musela naša univerzita vysporiadať. Aj univerzitná knižnica začala prednostne pracovať na realizácii niekoľkých úloh, ktorých cieľom bolo skvalitnenie náročného procesu dištančného vzdelávania.

Najdôležitejšou úlohou akademickej knižnice je informačná podpora vzdelávacieho procesu na univerzite prostredníctvom budovania profilovaného knižničného fondu. Priestory knižnice boli niekoľko mesiacov pre používateľov z dôvodu epidemiologickej situácie nedostupné. Vznikla preto potreba sprístupniť knižničný fond v tlačenej podobe inou formou. Okrem novej služby zasielania skenovaných kópií dokumentov na základe požiadaviek používateľov sa stala efektívnym riešením sprístupňovania fondu knižnice digitalizácia.

Digitalizáciu učebných a študijných materiálov a ich sprístupňovanie online má Univerzitná knižnica UMB zapracovanú v koncepcii rozvoja na roky 2019 – 2025. V prvej polovici roka 2020 univerzitná knižnica so súhlasom vedenia univerzity zareagovala na ponuku Centra vedecko-technických informácií Slovenskej republiky v Bratislave (CVTI SR).

CVTI SR ako priamo riadená organizácia Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky informovalo prvý raz v roku 2018 o novom projekte na zabezpečenie prístupu k študijnej literatúre na slovenských univerzitách [1]. V rámci projektu ponúka služby vlastného digitalizačného pracoviska vybaveného kvalitným softvérovým a hardvérovým zabezpečením a kvalifikovaným personálom. Výstupom projektu je **Virtuálna študovňa** dokumentov dostupná na základe rozsahov IP adries Metropolitnej siete UMB, pre registrovaných používateľov aj prostredníctvom vzdialeného prístupu.

Realizácia projektu prebiehala v niekoľkých fázach:

Podpísanie dohody o spolupráci

Projekt digitalizácie študijných dokumentov sa realizuje na základe dohody o spolupráci medzi CVTI SR a UMB. Dohoda jasne definuje povinnosti oboch strán a časový harmonogram prác.

Výber dokumentov

Procesu digitalizácie predchádzala dôsledná analýza knižničného fondu na základe kritérií:

- dostupnosť dokumentu vo fonde univerzitnej knižnice,
- aktuálnosť dokumentu,
- záujem študentov o daný dokument z pohľadu výpožičiek,
- fyzický stav dokumentu.

Prvé kritérium bolo nevyhnutné na dodržanie ustanovení autorského zákona (zákon 185/2015 Z. z.), ktorého § 48 definuje použitie diela prostredníctvom koncového zariadenia nasledovne: „Do autorského práva nezasahuje knižnica, archív, múzeum alebo škola, ktorá bez súhlasu autora použije vyhotovením rozmnoženiny alebo verejným prenosom pre potrebu fyzickej osoby prostredníctvom na to určeného koncového zariadenia umiestneného v priestoroch knižnice, archívu, múzea alebo školy dielo uložené v knižnici, archíve, múzeu alebo v škole, a to na účel vzdelávania, bádania alebo výskumu“ [2]. Pri výbere dokumentov sme zohľadnili aj ustanovenie § 90 autorského zákona a zamerali sa len na zamestnanecké diela – skriptá, vysokoškolské učebnice, učebné texty a zbierky úloh, vydané pod hlavičkou univerzity, ktorých autormi sú zamestnanci UMB.

Pri aktuálnosti sme uprednostnili posledné vydanie príslušného dokumentu, resp. najnovšie diela spracované na konkrétnu tému. Na digitalizáciu sa určila celá produkcia, ktorú zastrešovalo Vydavateľstvo Belianum. Na žiadosť vydavateľstva sme z digitalizácie vylúčili tituly, ktoré sú ešte v predaji.

Veľmi dôležité bolo tretie kritérium. Týkalo sa najmä starších dokumentov. Do výberu na digitalizáciu sa dostali staršie učebné texty a zbierky úloh, o ktoré je zo strany študentov trvalý záujem.

V niektorých prípadoch nám značne zväzoval ruky fyzický stav dokumentov, a to z dôvodu nesmiernej „tvorivosti“ používateľov pri štúdiu z nich. Niekoľko, hoci žiadaných, ale takto znehodnotených titulov sa preto na digitalizáciu nedostalo.

Transport dokumentov na digitalizáciu

Na základe analýzy fondu bolo vybraných 749 dokumentov, ktoré si po prevoze do CVTI SR v Bratislave prebrali pracovníci oddelenia digitalizácie, repozitárov a archivácie.

Digitalizácia dokumentov

Táto fáza bola výlučnou záležitosťou CVTI SR a jeho pracovných postupov. Po digitalizácii dokumentov na špecializovaných skeneroch sa vykonávalo ich nevyhnutné spracovanie (rozrezanie strán, ich vyrovnanie a orezanie) a proces optického rozpoznávania znakov Optical Character Recognition (OCR) na zabezpečenie plnotextového vyhľadávania v zdigitalizovaných dokumentoch.

Sprístupnenie dokumentov

Na prezeranie, sprístupnenie a vyhľadávanie v zdigitalizovaných dokumentoch slúži v projekte softvér MediaINFO [3]. Bol vyvinutý práve na tieto účely a zabezpečuje aj ochranu obsahu pomocou Digital Right Management (DRM) a pravidiel prístupu. Jednotlivé tituly z digitálnej knižnice nie je možné sťahovať a kopírovať.

Prvé zdigitalizované dokumenty sa vo Virtuálnej študovni UMB objavili v septembri 2020 a ich počet sa podľa možností digitalizačného strediska CVTI SR postupne zvyšoval. Dokumenty sú dostupné zo zariadení zapojených do IP rozsahov Metropolitnej siete UMB. Vďaka výraznej pomoci Ústavu automatizácie a komunikácie UMB (UAKOM) sa od januára 2021 podarilo zabezpečiť aj vzdialený prístup, ktorý z dôvodu autorsko-právnej ochrany umožňuje vstup len registrovaným používateľom univerzitnej knižnice a funguje prostredníctvom OpenVPN. UAKOM vytvoril nový konfiguračný súbor LIBRARY-VPN určený na využívanie nielen Virtuálnej knižnice, ale aj na prístup k licencovaným elektronickým informačným zdrojom. Konfiguračný súbor spolu s inštrukciami na inštaláciu je pre záujemcov zverejnený na portáli Moodle.

Softvér MediaINFO umožňuje aj ďalšie funkcie, ako sú vytváranie personalizovaných stránok prostredníctvom konta používateľa, zvýrazňovanie textu a jeho poznámkovanie. Tieto funkcie ešte nie sú pre našich používateľov dostupné.

Zaujímavou možnosťou je využitie MediaINFO aj v oblasti digital humanities:

- vytváranie prehľadných prác s odkazom na iné dokumenty, napr. prehľad vytvorený pri príležitosti výročia CVTI SR <https://digitalnakniznica.cvtisr.sk/page/80-rokov-cvtisr>,
- zobrazovanie originálnych (rukopisných) textov aj s ich prepisom v OCR editore a i.

Na záver treba zdôrazniť, že na základe dohody medzi CVTI SR a UMB ide o pilotný projekt, ktorý je pre našu univerzitu bezplatný do 30. júna 2021. Jeho aktívne využívanie používateľmi bude kľúčovým faktorom poskytovania služby v budúcnosti.

Virtuálna študovňa je dostupná na webovej stránke univerzitnej knižnice www.library.umb.sk v sekcii Elektronické zdroje alebo z adresy <https://digitalnakniznica.cvtisr.sk/page/umb-digitalna-kniznica>.

Použitý zdroj:

[1] FIALA, Tomáš. Učebnice pre každého – komplexný projekt CVTI SR pre zabezpečenie prístupu k študijnej literatúre na slovenských univerzitách. *ITlib: informačné technológie a knižnice*. 2018, č. 4, s. 12-15. ISSN 1335-793X.

[2] Autorský zákon č. 185/2015 Z. z.

[3] MediaINFO Digital Library [online]. Geneza, ©2018 [cit. 2021-01-09]. Dostupné na: <https://www.mediainfo.com/>